

A KORAI NYUGDÍJAZÁS JELENSÉGE ÉS ANNAK TÁRSADALMI MEGHATÁROZOTTSÁGA

MONOSTORI JUDIT

Az európai társadalmak egyik legégetőbb kérdése, hogy az aktívak és az inaktívak, a munkaképes korúak és a nyugdíjkorhatárt átlépettek arányának változása, hogyan érinti a társadalmak fenntarthatóságát. A szűkülő számú aktív korú munkavállaló képes-e azoknak a javaknak az előteremtésére, amelyek a fiatalabb generációk felnevelését, képzését és az idősebbek megélhetését biztosítani tudják. Különösen élesen vetődik fel ez a kérdés az olyan társadalmakban, ahol a foglalkoztatottság szintje alacsony, és amelyekben az idősebbek öngondoskodása, az előtakarékoság, a társadalmi berendezkedés sajátosságai miatt nem honosodott meg. A felosztó-kirovó alapon működő nyugdíjrendszerekben mindig az éppen aktuális aktív korú korosztály járulékai nyújtják a nyugdíjak anyagi fedezetét, aminek következtében az idők nyugdíjainak színvonala erősen függ a fiatalabbak létszámától és az aktivitás szintjétől.

A nyugdíjak finanszírozhatósága szempontjából az is fontos kérdés, hogy megnyújtható-e az aktív életszakasz az idősebb generációknál, megállítható-e a korai nyugdíjazás elterjedt gyakorlata, és vajon milyen eszközökkel érhetők el ezek a célok.

Az európai országok társadalompolitikai célkitűzései között már az 1990-es évek második felében is kiemelt stratégiai célként jelent meg az idősebb munkavállalók képességeinek megtartása, az élethossziglani tanulás elősegítése, a nyugdíjba vonulás kitolása, a munka világából való teljes kivonulást megelőző átmeneti szakasz kialakítása, amely alatt az idősebbeket speciális munkaformák tartják bent a munka világában (ld. például: *Towards a Europe for All Ages* 1999).

Hazánkban az 1990-es évek közepe óta számos olyan társadalompolitikai intézkedés született, amely ezeknek a célkitűzéseknek a megvalósulását próbálta elősegíteni. A szándékok ellenére azonban nem mindegyik hatott az aktív életpálya-szakasz kitolódásának irányába, vagy nem a várt mértékben növelte az idősebb korosztályok foglalkoztatottsági szintjét.

Jelenleg az idősödő korosztályok munkaerő-piaci részvétele alacsony szintű, a korai nyugdíjazás mellett a rokkantosság, a munkanélkülivé válás és az inaktivitás egyéb formáiba való kényszerülés is széles kivezető csatornát jelent a munka világából még a nyugdíjkorhatár elérése előtt.

A rendszerváltás óta jelentősen visszaesett a nyugdíj mellett foglalkoztatottak aránya is, noha e tekintetben számottevő különbség van a korhatár alattiak és a nyugdíjkorhatárt már átléptek között. A korhatár feletti foglalkoztatottságra csak egy nagyon szűk, zömében jól képzett rétegnek van lehetősége, míg a korhatár alatt nyugdíjazott foglalkoztatottak aránya növekedett az 1990-es évek közepe óta.

Tanulmányunkban a korai nyugdíjazás társadalmi és intézményi beágyazottságával, az egyéni erőforrások szerepével, és a korai nyugdíjazással kapcsolatos beállítódásokkal foglalkozunk. Korai nyugdíjazási formának tekintjük mindazokat a nyugdíjakat és nyugdíjszerű ellátásokat, amelyeket az egyének a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt vesznek igénybe. Ez alól csak a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjak képeznek kivételt, amelyekkel ebben a tanulmányban nem foglalkozunk.

A korai nyugdíjazás terjedésének okait kereső elméletek összefoglaló áttekintése után bemutatjuk az idősebb korosztályok munkaerő-piaci helyzetének, a korai nyugdíjazás kiterjedtségének alakulását a rendszerváltás utáni években. Ezután az 1997-es nyugdíjtörvénnyel¹ életbe lépő korhatáremelés korai nyugdíjazással kapcsolatos attitűdökre gyakorolt hatását vizsgáljuk a egy 1995-ös, 2001-es és 2004-es adatfelvétel segítségével. Majd egy 2001-ben indult panelfelvétel alapján azt mutatjuk be, hogy a 2001–2004 közötti időszakot tekintve hogyan befolyásolják az egyéni erőforrások és a nyugdíjazással kapcsolatos attitűdök a tényleges nyugdíjazást.

A korai nyugdíjba vonulás okait magyarázó elméletek

A nyugdíjba vonulás időzítésével foglalkozó elméletek egy markáns csoportja az idősebb korosztályok munkaerő-piaci kivonulásának társadalmi és intézményi beágyazottságára koncentrálnak (Phillipson 1982; Myles 1984; Guillemard 1986; Pampel – Williamson 1989). Kiindulópontjuk az, hogy amennyiben csak az egyéni erőforrások határoznák meg a munkaerőpiacról történő kiszakadást, akkor nem lehetne megérteni azt, hogy miért lépnek ki időszakonként változó arányban az idősebb korosztályok a munkaerőpiacról. A munkaerő-piaci kilépést meghatározó tényezők ebben az elméleti keretben egyrészt a munkaerőpiac „taszító” (push factors), másrészt a társadalmi védőháló „szívó” (pull factors) hatásának az eredői.

A társadalmi védőháló szerepét taglaló megközelítések lényege az, hogy a szociális ellátórendszer azzal, hogy kiknek milyen színvonalú és mennyi ideig tartó ellátást biztosít, visszahat a munkaerőpiac működésére. Mindig azok lépnek ki a legnagyobb arányban innen, akiket a társadalmi védőháló a legszoro-

¹ 1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról...

sabban véd. A nyugdíjrendszerek tipikusan ilyen szerepet játszanak, hiszen viszonylag magas helyettesítési rátával, hosszú távra nyújtanak biztos ellátást. Ezért a nyugdíjrendszereknek komoly szívó hatása van.

A munkaerőpiac taszító szerepét hangsúlyozó teóriák képviselői viszont úgy érvelnek, hogy az idősebb generációk munkaerőpiacról történő kilépését a munkanélküliség széles körben való elterjedése alapozza meg (Kohli – Rein 1991). Az idősebb generációk korai nyugdíjba vonulása tulajdonképpen megakadályozza a munkanélküliségi ráta további növekedését, mintegy levezeti a munkanélküliség feszültségét. Ebben az elméleti keretben a szociális védőhálónak inkább másodlagos szerepe van, azaz az ellátórendszer inkább reagál a munkaerő-piaci mozgásokra, mintsem gerjeszti azokat. Ez a megközelítés jól magyarázza az olyan kilépési utak elterjedtségét is, amelyek alternatívát jelentenek a korai nyugdíjazás mellett (pl. rokkantosság). Hogy miért éppen az idősebbek inaktivitása vezeti le a munkanélküliség feszültségét, arra több magyarázat is adható. Az egyik, hogy a modern társadalmakban zajló folyamatos technológiai változásokkal az idősebbek már kevésbé tudnak lépést tartani, maguk (és munkáltatóik is) kevesebbet ruháznak be tudásuk fejlesztésébe, mint a fiatalabbak. Másrészt családi helyzetük, az életkorukból adódóan szaporodó egészségügyi problémáik, bizonyos szakmákban a fizikai erejük kimerülése, alkalmasságuknak a koruk előrehaladtával történő csökkenése további akadály lehet annak, hogy felvegyék a versenyt a fiatalabbakkal.

Ezek az elméletek kétségtől kivül relevánsak a hazai idősödő korosztály munkaerő-piaci aktivitásának vizsgálatakor. Ugyanakkor a társadalmi védőháló szívó és a munkaerőpiac taszító hatása is végül az egyének szintjén realizálódik, akik különböző objektív adottságokkal és szubjektív beállítódásokkal rendelkeznek. Az egyéni és csoportjellemzők tehát differenciálják az idősödő korosztályok tagjainak lehetőségeit és magatartását. Az olyan tényezők, mint az iskolai végzettség vagy az egészségi állapot, alapvetően befolyásolják a nyugdíjba vonulás időpontját. A közgazdasági elméletekben nagyon erős faktor a munkapiacról származó jövedelem és a lehetséges nyugdíj összege közötti különbség, ennek az adott pillanatra és a hátralévő életszakaszra vonatkoztatott összege. Az ide vonatkozó teóriák azt valószínűsítik, hogy – amennyiben döntésről és nem kényszerről van szó – azok döntenek nagyobb eséllyel a korai nyugdíjazás mellett, akiknél a helyettesítési ráta (a nyugdíj és a nyugdíjazás előtti kereset aránya) magas, azaz kisebb jövedelemkieséssel kell számolniuk a nyugdíjazáskor. Ők pedig jellemzően az alacsonyabb keresetűek. Meghatározó lehet a korai nyugdíjazásról döntők családi helyzete is, hogy kikről és milyen módon kell gondoskodniuk a szűkebb vagy a tágabb családban. Vannak-e gyermekeik, unokák vagy esetleg szüleik, akik személyes gondoskodásukat igénylik. De hasonlóan erős szerepük lehet az egyéni beállítódásoknak is, amelyek közel azonos erőforrásokkal és lehetőségekkel rendelkező egyéneket is

eltérő utakra vihetnek. Tanulmányunkban a társadalmi és intézményi beágyazottság mellett ezeknek a faktoroknak a vizsgálatára is kísérletet teszünk.

Az elemzés adatbázisai

Az elemzés a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) és az ONYF (Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság) idősoros adatainak felhasználása mellett az 1990-es évek közepére és a 2000-es évek első felére vonatkozó adatbázisokra építkezve mutatja be a korai nyugdíjazás főbb jellemzőit, a munkaerőpiacról való kilépés okait.

Az 1990-es évek közepére vonatkozóan a TÁRKI 1995-ös „*Reform kutatásának*” adatállományát használjuk fel, amelynek keretében több mint 10 000 háztartásról készült interjú, ezen belül megközelítőleg 1500 személyt kérdeztek a nyugdíjazással kapcsolatban. Az almintába azok kerültek, akik az akkor érvényes nyugdíjkorhatárnál legfeljebb 10 évvel voltak fiatalabbak. Ez a 49–59 év közötti férfiak és a 44–54 év közötti nők mintába kerülését jelentette. Az adatfelvétel időpontjában dolgozókat és a nem nyugdíjas inaktívakat arról kérdezték, hogy hány évesen szeretnének nyugdíjba menni, milyen típusú nyugdíjra számítanak, illetve ha a nyugdíjkorhatár előtti nyugdíjazásukat tervezik, akkor annak mi az oka, hogyan készülnek fel a nyugdíjas éveikre. A nyugdíjasoktól pedig azt tudakolták, hogy mikor léptek ki a munkaerőpiacról, milyen nyugdíjat kapnak, és mekkora volt a különbség az utolsó fizetésük és az első nyugdíjuk között.

A 2000-es évek első felére vonatkozóan a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének „*Életünk fordulópontjai*” című panelkutatását használtuk.² A vizsgálat egy olyan követéses demográfiai adatgyűjtés, amelynek első hullámára 2001–2002, második hullámára pedig 2004–2005 fordulóján került sor. A 2001–2002-es adatfelvétel több mint 16 ezer személy adatait tartalmazza, amelyek a 18 és 75 év közötti, magánháztartásban élőket reprezentálják. A második hullámban – a halálozások, válaszmegtagadások és egyéb lemorzsolódás következtében – több mint 13 ezer személyt kérdeztek. Ezen belül egy almintá tagjainak – a 45 éven felülieknek – speciális kérdéseket tettek fel a nyugdíjazással kapcsolatban. A nem nyugdíjasoknak szóló kérdések – a TÁRKI kutatásához hasonlóan – a nyugdíjazás vágyott időpontjára, a korai nyugdíjazás terve mögött álló lehetséges okokra, a nyugdíjas évekkal kapcsolatos tervekhez vonatkoztak; a nyugdíjasok körében pedig a nyugdíjazás időzítésére, körülményeire, a nyugdíj melletti munkavállalásra irányultak.

² A vizsgálat céljáról, tematikájáról, az adatfelvétel módszereiről ld. Spéder 2002. és Kapitány 2003.

Természetesen mindkét adatfelvételben számos további információ egészítette ki a nyugdíjazásra vonatkozó kérdőív-blokkot, ugyanakkor az „*Életünk fordulópontjai*” című kutatás ezeknek jóval szélesebb körét tartalmazza. Ez az oka annak, hogy a 2000-es évekre vonatkozó elemzésünk számos vonatkozásban sokkal bővebb, mint az, amely az 1990-es évek közepét vizsgálja.

Az „*Életünk fordulópontjai*” panel jellegéből következően annak vizsgálatát is lehetővé tette, hogy hogyan befolyásolják a tényleges nyugdíjazás időzítését az egyéni erőforrások és a kérdezettek korábbi beállítódásai, aspirációi. Elemzésünkben azok a személyek szerepelnek, akikkel mindkét évben sikeres interjú készült.

A nyugdíjazás időzítésével kapcsolatos attitűdök vizsgálatánál azok kerültek be a célcsoportunkba, akik az adott év nyugdíjkorhatáránál legfeljebb 10 évvel voltak fiatalabbak (1. tábla). A tényleges nyugdíjazás időzítését egy ennél szűkebb csoporton belül vizsgáltuk. Ezt azok alkották, akik 2001 és 2004 között a korai nyugdíjazás formáit életkorukból adódóan már igénybe vehették. Az alminta sajátosságaival a későbbiekben foglalkozunk részletesebben.

*1. A nyugdíjkorhatárnál legfeljebb 10 évvel fiatalabbak
1995-ben, 2001-ben és 2004-ben*

*Age groups whose members are at most 10 years younger than the actual
retirement age, by sex, 1995, 2001 and 2004*

Év	Férfiak életkora	Nők életkora
1995	49–59	44–54
2001	51–61	47–57
2004	51–61	49–59

Az idősödő korosztály gazdasági aktivitása, munkaerő-piaci részvétele

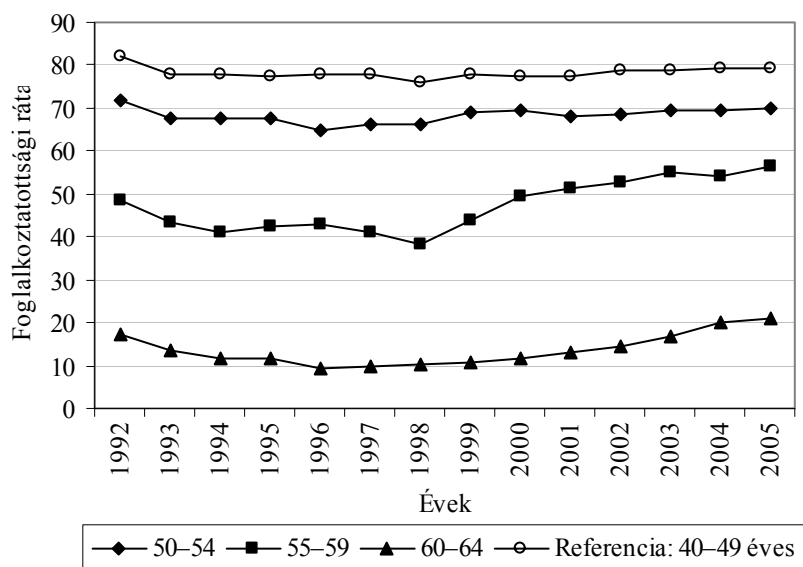
Általános nemzetközi tapasztalat, hogy az idősök nyugdíjba vonulásának időzítését legjelentősebb mértékben a nyugdíjkorhatár befolyásolja. A nyugdíjkorhatár elérésével a munkavállalók nagy része kilép a munkaerőpiacról, nyugdíjba vonul.

A nyugdíjazás időpontjára vonatkozó statisztikák azonban egyértelműen jelzik, hogy a nyugdíjazás átlagos életkora nem pontosan esik egybe a hivatalos nyugdíjkorhatárral. A legtöbb nyugat- és észak-európai országban a tényleges nyugdíjazási életkor néhány évvel a hivatalos korhatár alatt van.

Nálunk az idősebb korosztályok foglalkoztatottsági rátája még európai viszonylatban is alacsonynak számít, ami részben a fiatalabb korban meghúzott nyugdíjkorhatárral, részben a munkaképes korú lakosság egészére jellemző alacsony munkaerő-piaci részvétellel, részben pedig az idősebbek munkapiaci kínálatával, és a feléjük irányuló csekély kereslettel függ össze. A 40–49 éves korcsoporthoz képest mind a férfiak, mind pedig a nők esetében az 50 év felet-

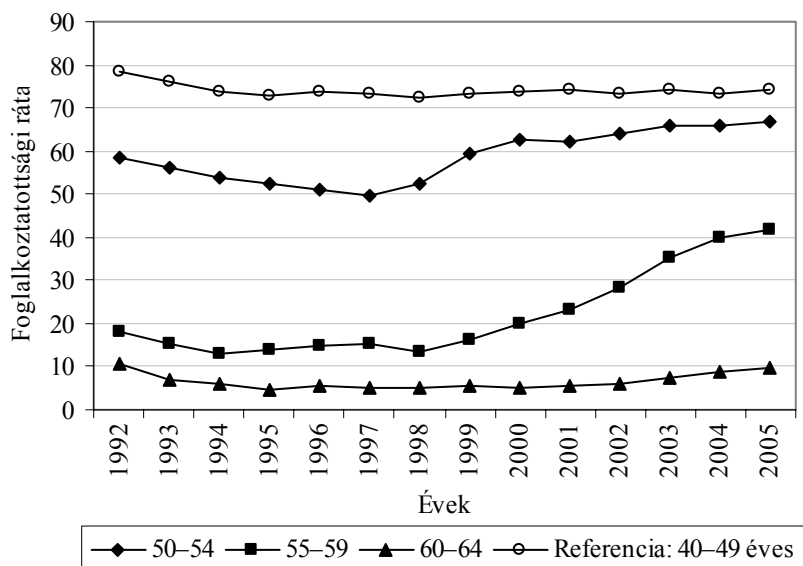
tiük foglalkoztatottsági mutatói rendre alacsonyabbak (I–II. ábra). Ez nem magyarázható pusztán olyan strukturális különbségekkel, mint például az iskolai végzettség, hiszen kutatások bizonyították, hogy ha az 50 év felettiek iskolai végzettség szerinti struktúrája ugyanolyan lenne, mint a 40–45 közöttieké, akkor hipotetikusán magasabb lehetne ugyan a foglalkoztatottság szintje, de még akkor sem érné el a 40–45 év közötti korosztályét (Cseres-Gergely – Scharle 2005).

1992 és 2005 között az idősebbek munkaerő-piaci részvétele jelentős változásokon ment keresztül. A munkaerőpiac 1990-es években lezajló beszűkülése után a foglalkoztatási mutatók emelkedni kezdtek. Az 55–59 éves férfiaknál és az 50 és 59 év közötti nőknél voltak ezek változások a legjelentősebbek. A változás fő motorja az 1998-ban életbe lépő nyugdíjtörvény volt, amely a korhatár emelésével jelentősen megnövelte ezeknek a korosztályoknak a munkaerő-piaci részvételét. Valamivel enyhébben érvényesült ez a hatás a 60 év felettiekénél, bár a nőknél a foglalkoztatottság növekedése feltehetően még nem állt meg, hiszen esetükben a korhatáremelés átmeneti szakasza vizsgálatunk időszakájában még nem zárult le.

Forrás: Társadalmi helyzetkép 2005. Szerk.: Harcsa 2007.

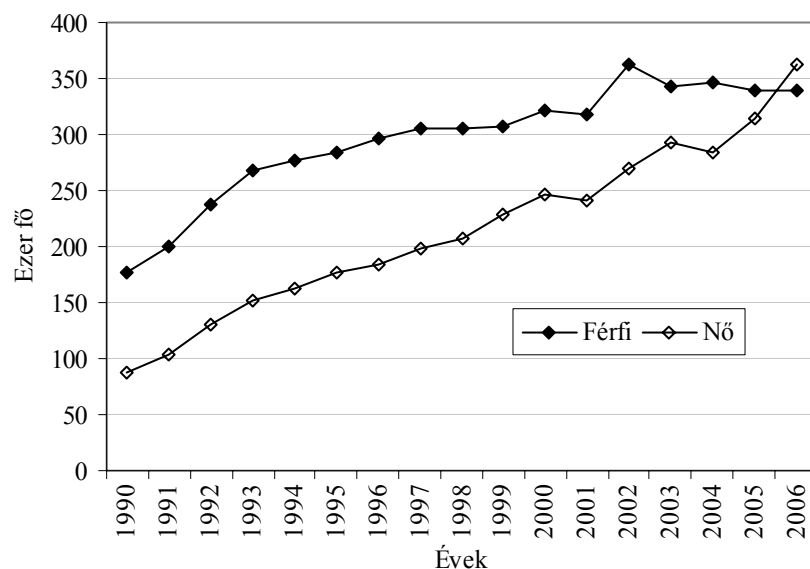
I. A foglalkoztatottsági ráta korcsoportonként, 1992–2005 – férfiak, %
Activity rate by age group, 1992–2005, males, %

Forrás: Társadalmi helyzetkép 2005. Szerk.: Harcsa 2007.

II. A foglalkoztatottsági ráta korcsoportonként, 1992–2005 – nők, %
Activity rate by age group, 1992–2005, females, %

Az 50 év feletti korosztályok munkaerőpiaci kilépésének legjellemzőbb útja a nyugdíjrendszer felé vezet. A munka világából kivonulók többsége a rokkantsági nyugdíj és az időskori nyugdíj különböző formáit veszi igénybe. Az általunk vizsgált periódusban a munkavállalási korú nyugdíjazottak száma és aránya jelentősen növekedett (III. ábra). 1990-ben 4%-át, 1995-ben 8%-át, 2001-ben 9%-át, 2006-ban pedig 11%-át tették ki a munkavállalási korúaknak. Noha ebben a tanulmányban alapvetően az időskori nyugdíjazás jelenségével foglalkozunk, közzismert, hogy a rokkantsítás nagyon gyakran a korai nyugdíjazás egy fajtájának tekinthető. A korhatár alatti nyugdíjba vonulás különösen az 50 év felettieknél jellemző.

Megjegyzés: A foglalkoztatott nyugdíjasok nélkül.

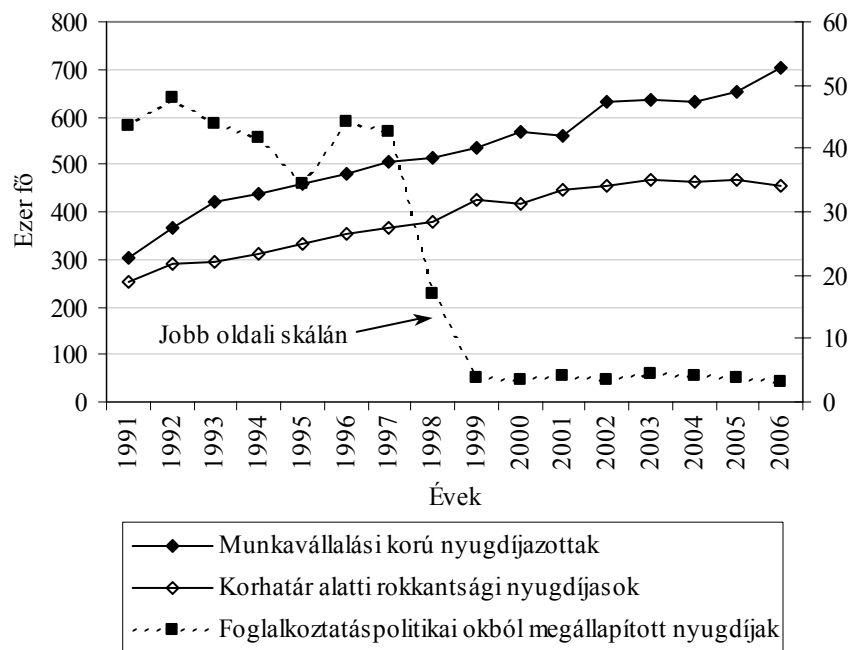
Forrás: KSH, 2006.

III. Munkavállalási korú nyugdíjasok száma, 1990–2006

Number of pensioners under the retirement age, 1990–2006, by sex

A nyugdíjkorhatár alatti nyugdíjasok számának dinamikus növekedése mögött több jelenség együttes hatása áll. Az 1990-es években a munkanélküliség fenyegető terjedése, míg a 2000-es évek elején az emelkedő nyugdíjkorhatár volt a munkaerőpiacról való korhatár előtti kivonulás elsődleges oka.

1998-ig a nyugdíjkorhatár rendkívül alacsony volt, a nők 55 évesen, a férfiak pedig 60 évesen hagyhatták el a munkaerőpiacot. A korhatár előtt kilépőknek két nagy csoportja volt: a rokkantnyugdíjasok és az ún. foglalkoztatáspolitikai okból nyugdíjazottak. Ez utóbbiak a korengedményes nyugdíjasok, az előnyugdíjasok és a bányásznyugdíjban részesülők voltak. A 2000-es években viszont a rokkantnyugdíjasok és az előrehozott nyugdíjjal élők teszik ki a munkavállalási korú nyugdíjasok zömét. Az is megállapítható, hogy a 2000-es években a korhatár alatti nyugdíjasok között nagyobb részt jelentenek a nem rokkantsági nyugdíjban részesülők, mint az 1990-es években. Az előrehozott nyugdíj lehetőségével tehát több munkavállalási korú élt, mint a korábbi, 1990-es években jellemző korai nyugdíjazási formákkal (IV. ábra).

Megjegyzés: A munkavállalási korú nyugdíjasokra vonatkozó adat a foglalkoztatott nyugdíjasok nélkül értendő. A rokkantnyugdíjban részesülők száma viszont tartalmazza a foglalkoztatottakat is. Ezen okból a két szám különbsége nem pontosan adja ki a foglalkoztatáspolitikai okból nyugdíjazottak és a korai nyugdíjasok (előrehozott nyugdíjat igénybevevők) együttes számát.

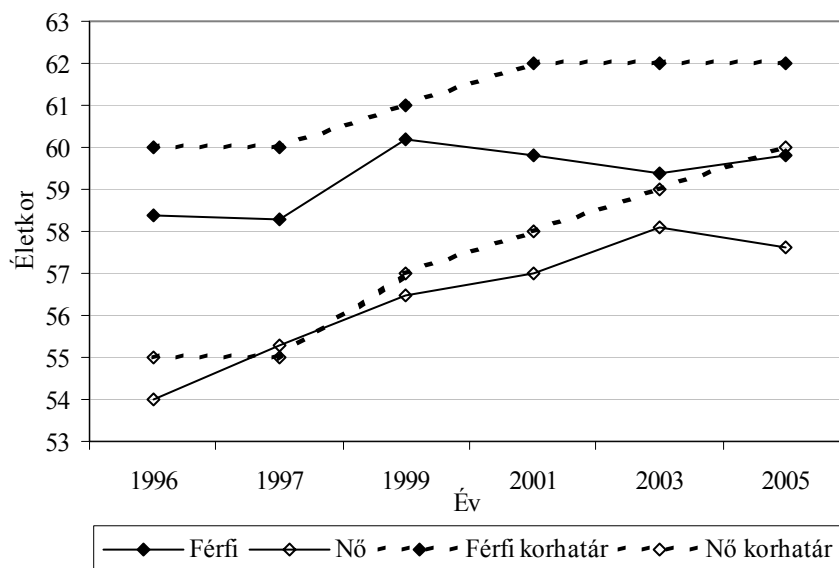
Forrás: KSH, 2006; ONYF 2006.

IV. Munkavállalási korú nyugdíjasok száma és a rokkantsági nyugdíjban részesülők száma (állomány adatok), és a foglalkoztatáspolitikai okból megállapított nyugdíjak száma a tárgyévben, 1990–2006

Annual number of pensioners under the retirement age, persons receiving disability pension and that of new pensions paid with respect to employment policy, 1990–2006

Az 1990-es évek második felétől a nők tényleges nyugdíjazási életkora szorosabban követte a hivatalos korhatárt, mint a férfiaké. 2005-ben viszont a tény-

leges nyugdíjazási életkor mind a nők, mind pedig a férfiak esetén hasonló mértékben – mintegy 2 évvel – marad el a hivatalos korhatártól (V. ábra).

Megjegyzés: A nyugdíjassá válás nem feltétlenül a munkapiacról való kivonulást jelenti, hiszen a nyugdíjak bizonyos formái mellett lehet dolgozni.

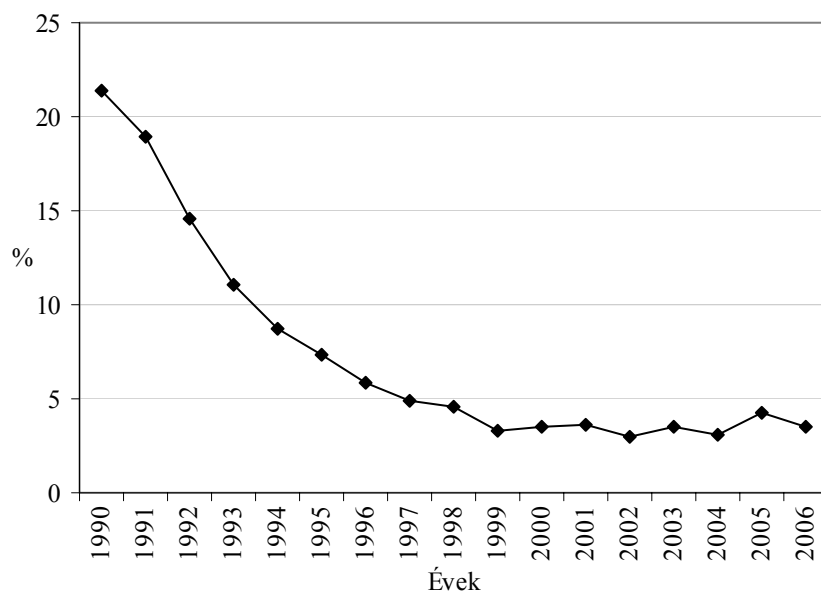
Forrás: saját számítás az ONYF adatállományából.

V. A nyugdíjkorhatár és az adott évben időskori nyugdíjassá válók átlagos életkorának alakulása 1996 és 2005 között

Official retirement age and real age at retirement by sex, 1996–2005

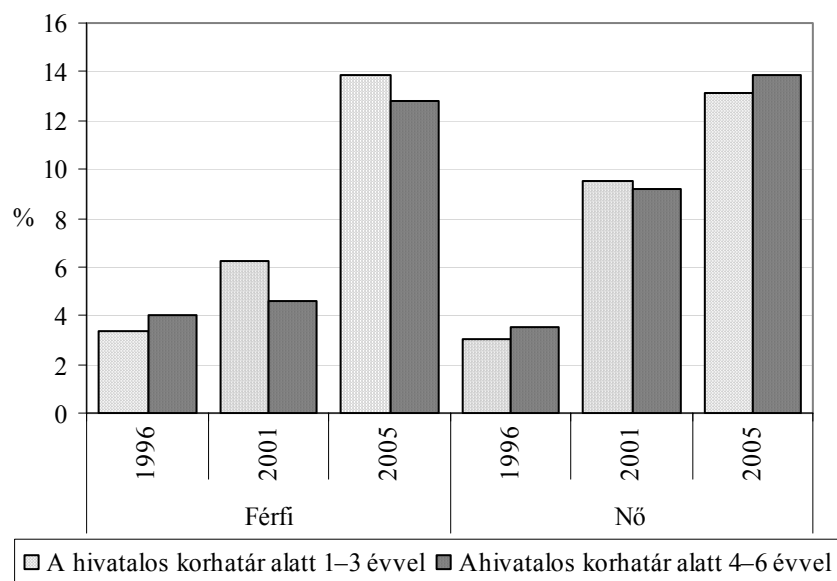
A nyugdíjkorhatár körüli korosztályok nyugdíjba vonulással kapcsolatos attitűdjeit és tényleges nyugdíjba vonulásukat is befolyásolhatják a nyugdíj igénybevétele utáni időszakban rendelkezésükre álló munkalehetőségek. A nyugdíj melletti munkavállalást a munkaerőpiac általános állapota, a nyugdíjasok munkapiaci kínálata és a feléjük irányuló kereslet, valamint a jogszabályi lehetőségek szabják meg. Mindezek eredőjeként a korhatár feletti nyugdíj melletti foglalkoztatása az általunk vizsgált időszakban jelentősen visszaesett. Míg 1990-ben a korhatár feletti nyugdíjasoknak 21%-a, 1995-ben 7%-a, addig 2004-ben mindössze 3%-a dolgozott (KSH 2006). Egyre kevesebben számíthatnak tehát arra, hogy a hivatalos nyugdíjkorhatár után még munkát vállalhatnak (VI. ábra). Ettől eltérő folyamat zajlott le a korhatár alattiaknál, ugyanis az

ő munkaerő-piaci jelenlétük 2005-ben nagyobb arányú volt, mint 1995-ben. Ezt az is magyarázhatja, hogy az 1990-es években sokkal magasabb volt azoknak az aránya, akik a munkanélküliség elől menekültek a nyugdíjas státuszba, míg a 2000-es években a nyugdíjasok szélesebb köre számára reális alternatíva a nyugdíj melletti munkavállalás. Az előrehozott nyugdíj mellett például – az általunk vizsgált periódusban – lehetett dolgozni, míg az 1990-ben bevezetett előnyugdíj vagy korengedményes nyugdíj a munkapiacra kívül állók vagy annak peremére szorulókat ellátási formája volt (VII. ábra).

Forrás: KSH, 2006.

VI. A nyugdíjkorhatár után foglalkoztatottak aránya a nyugdíjasokon belül
Proportion of the employed pensioners over the age at retirement within the pensioners

Forrás: Mikrocenzus 1996, Cenzus 2001 és Mikrocenzus 2005 – saját számítás.

VII. A nyugdíjkorhatár alatt foglalkoztatottak aránya a nyugdíjasokon belül
Proportion of the employed pensioners under the age at retirement within the pensioners

Nyugdíjba vonulási szándékok

A munkaerőpiacról történő kilépés formáit és okait vizsgálva mindig felmerül az a kérdés, hogy az egyéneket körülvevő intézményi környezet és az ún. objektív erőforrások (pl. iskolai végzettség, egészségi állapot, életkor) mellett milyen szerepet játszanak a nyugdíjba vonulással kapcsolatban az egyéni beállítódások, aspirációk. Az „Életünk fordulópontjai” adatfelvétel 2001-es hulláma bizonyos szempontból ezek erős hatását mutatja. A nyugdíjkorhatárnál fiatalabb, de már nyugdíjas népességnek több mint fele (53%-a) válaszolta azt, hogy nyugdíjazása időpontjának a megválasztása alapvetően a saját döntése volt. Legkevésbé a kordedvezményes nyugdíjra érvényes ez, hiszen ennél az ellátási formánál a munkáltatónak a hivatalos korhatárig fizetnie kell a nyugdíj összegét, így itt mindenképpen közös megállapodásra van szükség. Az egyéni prefe-

renciákat lényegében figyelmen kívül hagyó munkaadói döntés mindössze az esetek 14%-ában fordult elő.

Az egyéni döntés szerepét persze az adatok ellenére nem kell túlbecsülnünk, hiszen az nagyon sokféle helyzetben születhet meg. Sokszor nehéz megmondani, hogy milyen kényszerek érlelik meg azt a döntést, amelyet utólag azután a sajátunkként élünk meg. Azt azonban mindenképpen alátámasztják a fentebb kiemelt adatok, hogy az egyén objektív adottságai mellett a nyugdíjazással és annak időzítésével kapcsolatos beállítódásai is szerepet játszhatnak a nyugdíjba vonulással kapcsolatban. A tanulmánynak ebben a fejezetében azt vizsgáljuk, hogy különböző vizsgálati időpontokban a hivatalos korhatárhoz közeledő, de még nem nyugdíjas népesség körében mennyien preferálják a korai nyugdíjazást, és hogy milyen tényezőkkel magyarázhatjuk ezt.

1. A „vágyott” nyugdíjazási életkor

A nyugdíjba lépés „vágyott” időpontja a nyugdíjkorhatár előtt állók egy jelentős részénél a hivatalos nyugdíjkorhatár előtti időpontra tehető. 1995-ben a nem nyugdíjas, de nyugdíjra jogosult, a nyugdíjkorhatárnál legfeljebb 10 évvel fiatalabb lakosságnak 40%-a nyilatkozott úgy, hogy a korhatár elérése előtt szeretné elhagyni a munkapiacot (Tóth 1996). A férfiaknál az átlagosnál magasabb, a nőknél pedig az átlagnál valamivel alacsonyabb ez az arányszám. 2001-ben és 2004-ben a nyugdíjba lépés „vágyott” időpontja még többeknél kerül a hivatalos korhatár alá. 2001-ben a megfelelő korú nem nyugdíjasok közel 80%-a, 2004-ben pedig 70%-a szeretné a nyugdíjkorhatár elérése előtt befejezni munkaerőpiaci pályafutását. A nők valamivel nagyobb arányban állítják ezt, mint a férfiak (2. tábla).

2. A nyugdíjazás „vágyott” időpontjának viszonya
a hivatalos nyugdíjkorhatárhoz,

1995, 2001, 2004 – a nyugdíjkorhatárnál legfeljebb 10 évvel fiatalabbak
The „desired” age of retirement compared to the official age at retirement,
1995, 2001, 2004 – population at most 10 years younger than the official age at
retirement

A nyugdíjba vonulás időzítése	1995			2001			2004		
	férfi	nő	össze- sen	férfi	nő	össze- sen	férfi	nő	össze- sen
A nyugdíjkor- határ előtt	43,0	38,1	40,0	75,2	81,7	79,0	65,1	74,1	70,1
A nyugdíjkor- határkor vagy később	57,0	61,9	60,0	24,8	18,3	21,0	34,9	25,9	29,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	393	638	1031	742	1086	1827	672	857	1529

* A hivatalos nyugdíjkorhatárt minden korosztályra, férfiakra és nőkre külön számítva határoztuk meg. Az egyénre vonatkozó nyugdíjkorhatár ettől eltérhet, hiszen az a munkaerőpiaci pályafutás függvényében az „általánosnál” korábbi is lehet.

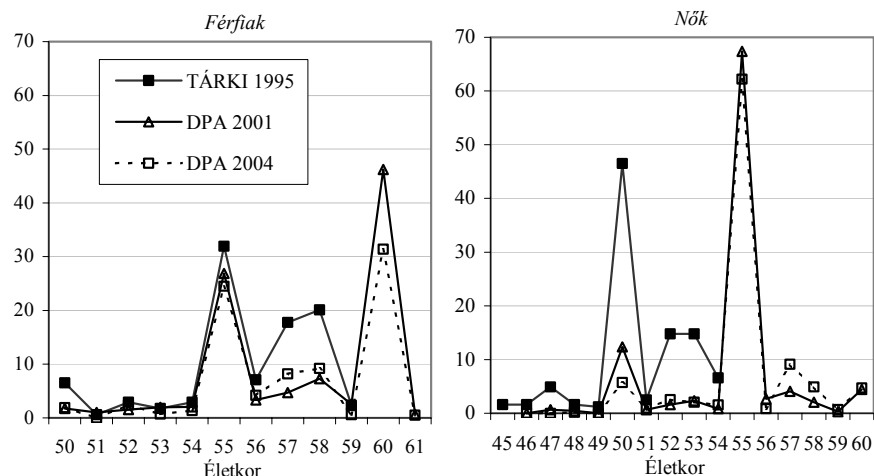
** 2001-ben és 2004-ben a nyugdíjba vonulás „vágyott” időpontjára vonatkozó kérdésre a kérdezetek metrikus és szöveges választ is adhattak. Ez utóbbiakat a következőképpen soroltuk be: 1. minél előbb = a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt; 2. minél később = a hivatalos nyugdíjkorhatárkor vagy azután; 3. akkor, amikor előreláthatólag nyugdíjba megy = a hivatalos nyugdíjkorhatárkor vagy azután; 4. amíg egészségesileg bírja = a hivatalos nyugdíjkorhatárkor vagy azután. A szöveges válaszok együttes előfordulási gyakorisága mindkét évben 1/3 körüli volt.

A korai nyugdíjazás iránti vágy ilyen mértékű növekedése mögött az is állhat, hogy – a nyugdíjkorhatárnál legfeljebb 10 évvel fiatalabb népességet vizsgálva – a kohorszba tartozó legfiatalabb korosztályok a férfiak esetében 2001-ben 2 évvel, a nőknél 3, illetve 2004-ben 5 évvel idősebbek, mint 1995-ben. Azaz a nyugdíjkorhatár emelése miatt a 2001-ben és 2004-ben kérdezettek idősebbek voltak, mint az 1995-ben vizsgált populáció. A 2001-es és 2004-es adatok korcsoportos vizsgálata azonban nem támasztja alá ezt a feltételezést. Az idősebbek, akik az 1995-ben érvényben levő jogszabályok szerint már nyugdíjba mehettek volna, vagy nagyon közel állnának ahhoz, nem fejezték ki a fiatalabbaknál számottevően nagyobb gyakorisággal a korai nyugdíjazás iránti vágyukat.

Közelebb vihet a jelenség megértéséhez annak vizsgálata is, hogy milyen életkorban szeretnének a legtöbben kilépni a munka világából. 1995-ben a nők az 50, 52 és 53 éves kort jelölték meg leggyakrabban. 2001-ben viszont az 50.

és az 55. életév, 2004-ben pedig csak az utóbbi emelkedett ki. 2001-ben a korai nyugdíjazást preferálók közel 70%-a, 2004-ben pedig valamivel több, mint 60%-a jelölte az 55. évet, amely hosszú évtizedeken keresztül a hivatalos nyugdíjkorhatár volt. A nők annak ellenére jelölték ezt meg ilyen nagy mértékben, hogy ez az életkor a legtöbbjük esetében még az előrehozott vagy a korengedményes nyugdíj feltételeinek sem felelt meg, hiszen az általunk vizsgált korosztályok legkorábban 56–57 éves korban élhetnek ezekkel a nyugdíjazási formákkal. Feltételezhetjük tehát, hogy az 55 éves kor jelölése a korábbi évtizedek nyugdíjkorhatárának megszokásából ered, azaz átmeneti jelenségnek számít, hiszen vizsgálatunk időpontjában még nagyon közel volt a nyugdíjtörvény életbe lépése, a nőknél a folyamatos korhatár-emelés szakasza még nem is záródott le. Ez támasztja alá az is, hogy 2004-ben már csökkent a korai nyugdíjazást preferálók aránya a 2001-es állapothoz képest.

A férfiaknál 1995-ben az 55, 57 és 58 éves kor emelkedett ki, mint a leggyakrabban választott korai nyugdíjazási életkor. 2001-ben és 2004-ben pedig az 55 és a 60 éves kor. A 60 éves életkor a férfiaknál ugyanazt jelenti mint a nőknél az 55 éves, azaz hosszú ideig ez volt a hivatalos nyugdíjkorhatár, az ez iránti „nosztalgia” szerepet játszhat a megjelölésben. A különbség viszont az, hogy a férfiak előrehozott nyugdíjkorhatára 2001-ben és 2004-ben 60 év volt, azaz ők ezekben az években az egyéb feltételek fennállása esetén már nyugdíjba mehettek volna. Azt is mondhatnánk, hogy míg a nőknél a 2000-es években a korábbi nyugdíjkor említése nem reális lehetőséget jelent, addig a férfiaknál igen. A férfiak körében az 55. életév gyakori említése viszont meglepő, hiszen az általunk vizsgált korosztályokban ez 2001-ben és 2004-ben az előrehozott és a korengedményes nyugdíjkorhatárnál is alacsonyabb volt, azaz ebben az életkorban ekkor nem lehetett nyugdíjjogosultságot szerezni. 1995-ben ez a helyzet nem áll elő, hiszen akkor több jogcímen is nyugdíjjogosultságot szerezhettek a férfiak 55 évesen (VIII–IX. ábrák).

VIII–IX. A „vágyott” nyugdíjazási életkor

The „desired” age at retirement according to the results of different surveys, by sex

A korai nyugdíjazás népszerűségének terjedésében az a tényező is szerepet játszhat, hogy a nyugdíjtörvény életbelépése utáni években az előrehozott nyugdíj sokak számára nem jelentett alacsonyabb nyugdíjösszeget, mint amekkorára a hivatalos korhatár elérésékor megállapított összeg lett volna. Így az idősebb generációk anyagi érdeke sem volt minden esetben az, hogy kivárhassák a hivatalos korhatárt. Ez a tény pedig még akkor is befolyásolhatja a fiatalabb generációk nyugdíjba vonulási szándékait, ha a nyugdíjazás feltételei időközben megváltoznak, és mire ők a megfelelő korba lépnek, már más feltételek között kell dönteniük.

Összefoglalva azt mondhatnánk, hogy a korai nyugdíjazás iránti vágy fentebb bemutatott mértékű – 1995 és 2004 közötti – terjedésében jelentős szerepet játszik az, hogy ez az időszak egy olyan átmeneti korszak volt, amikor a nyugdíjkorhatár radikális emelése még nem vált megszokottá. Talán sokan úgy érezték, hogy „rosszabbul jártak” a korábbi generációkhoz képest, és ezért minél előbb szerettek volna kilépni a munkaerőpiacról. Azt az életkort preferálták, amely a náluk idősebbek számára a hivatalos korhatár volt. Ugyanakkor a nyugdíjrendszer ismeretére vall, hogy mind a férfiak, mind a nők elég nagy számban jelöltek meg olyan életkort is, amely a korai nyugdíjazás egy-egy formájának a korhatára volt. Az idősebb korosztályok követték a törvény változásait; tisztában voltak azokkal a lehetőségekkel, amelyek a hivatalos korhatár előtti nyugdíjazást jelenthették számukra.

2. A nyugdíjkorhatár előtti kilépési szándékot meghatározó társadalmi jellemzők

A fentebb bemutatott jelenségek alapján azzal a feltételezéssel élhetünk, hogy 1995-ben az egyéni erőforrások erőteljesebben határozták meg a korai nyugdíjba vonulás „vágyát”, mint a 2000-es években. Ekkor már sokkal inkább az a jellemző, hogy a nyugdíjkorhatárhoz közeledő korosztályok – egy nagyon szűk réteget kivéve, társadalmi státuszuktól függetlenül – a megemelt nyugdíjkorhatár előtt szeretnének nyugdíjba vonulni, a „régikorhatárhoz” kívánnak igazodni.

A legalapvetőbb társadalmi ismérvek (életkor, iskolai végzettség, a lakóhely típusa, gazdasági aktivitás) hatásának jellege feltehetően nem változott, de amint azt korábbi tábláink is mutatták, a férfiak és a nők közötti attitűd-különbség nem minden évben volt hasonló.

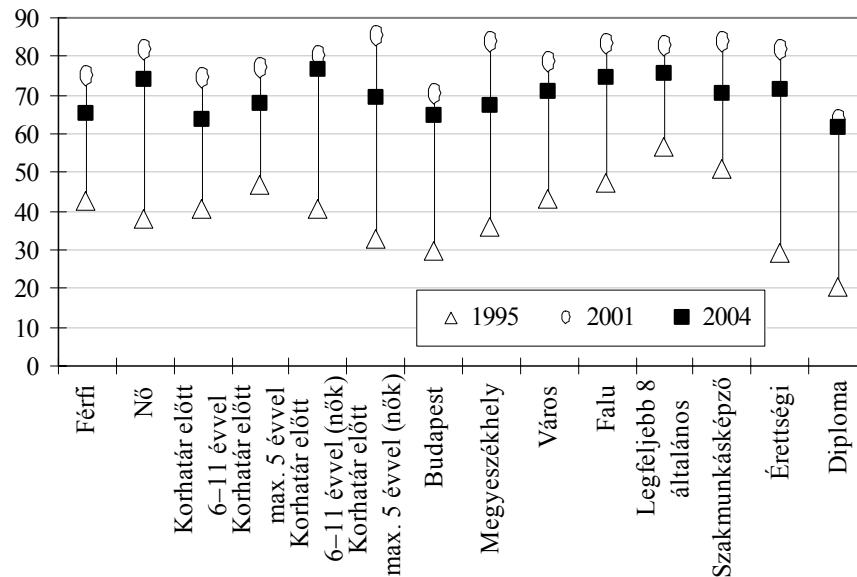
2.1. Tisztítatlan, egyváltozós hatások

A korhatár emelésének nemek szerinti különbségei a nyugdíjba vonulás időzítésére vonatkozó vágyakat is meghatározzák. Míg 1995-ben a férfiak, addig 2001-ben és 2004-ben a nők preferálták nagyobb arányban a korai nyugdíjazást. Ennek feltételezhetően az az elsődleges oka, hogy a korhatáremelés a nőket sokkal drasztikusabban érintette, mint a férfiakat. Míg a nők nyugdíjkorhatára 1995-ben 55, 2001-ben és 2004-ben pedig már 58, illetve 59 éves kor volt, addig a férfiak esetében ugyanez 1995-ben 60, 2001-ben és 2004-ben pedig 62 éves életkorra esett, azaz csupán két évvel tolódott ki. Az érintettek nyugdíjba vonulási szándékaikat nyilvánvalóan ezeknek a korhatáremelkedéseknek a hatására fogalmazták meg.

Az eddigi eredmények is rávilágítottak arra, hogy az általunk vizsgált időszak átmeneti periódusnak tekinthető, amikor a magasabb nyugdíjkorhatárra való átállás elhúzódása számos olyan jelenséget produkál, amelyek a korszak lezárulása után feltehetően már nem lesznek jellemzőek. A férfiaknál az alacsonyabb korhatárról a 62 éves nyugdíjkorhatárra való átállás folyamata már 2001-ben lezárult, hiszen ez volt az első év, amikor a nyugdíjba vonulók hivatalos korhatára 62 év volt. A nőknél ez a folyamat csak 2009-re éri el ugyanezt a stádiumot. 2001-ben már csak 58 évesen, 2004-ben csak 59 évesen, 2005-ben 60 évesen stb. mehettek nyugdíjba. Náluk ezért csak lassabb ütemben szorul vissza a korai nyugdíjba vonulás vágya. Igaz ugyan, hogy 2001-ről 2004-re közel 8 százalékponttal csökkent a korai nyugdíjazást preferálók aránya, de a férfiaknál ez valamivel erősebb volt, így 2004-ben a férfiaknak 65, a nőknek pedig 74%-a választotta volna a korhatár előtti nyugdíjazást.

Feltételeztük, hogy a lakóhely típusa meghatározza a nyugdíjba vonulási szándékot, hiszen a települési hierarchia a foglalkoztatottság szintjével, a munkahelyek számával is szoros összefüggést mutat. A három évre vonatkozó eredményeket összevetve a legerőteljesebben 1995-ben szóródtak a nyugdíjazás időzítésével kapcsolatos attitűdök. 2001-ben, amikor a korai nyugdíjat preferálók aránya megközelítette a 80%-ot, a Budapest-vidék különbségen kívül a lakóhely hatása alig volt érzékelhető. 2004-ben újra a települési hierarchia szerint változott a korai nyugdíjazást kívánók aránya, de a különbségek kisebbek voltak, mint az 1990-es évek közepén. A szelekciós tényező, – hogy a vizsgált korosztályokban a nem nyugdíjasok településtípus szerinti eloszlása nem egyforma – nem játszik szerepet a korai nyugdíjazásra vágyók arányának nagy növekedésében. Ez tehát alapvetően annak köszönhető, hogy a korai nyugdíjazást preferálók aránya minden településtípuson belül jelentősen megnövekedett.

Az iskolai végzettség általánosan jelentkező hatása csak 1995-ben érzékelhető. Az általános iskolát végzetteknek 57%-a, a szakmunkásoknak 51, az érettségizetteknek 29, a diplomásoknak pedig csak 21%-a szeretett volna a korhatár előtt nyugdíjba vonulni. 2001-ben és 2004-ben inkább a diplomásoknak a többiektől eltérő attitűdje fogható meg. Mindkét évben 10–20 százalékponttal volt magasabb körükben a korai nyugdíjazást preferálók aránya, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők között. Az eredményeket ez esetben sem magyarázhatjuk a szelekciós hatással (X. ábra).

X. A korai nyugdíjazást preferálók aránya társadalmi jellemzők szerint, 1995, 2001, 2004, %

Proportion of those preferring early retirement by social characteristics, 1995, 2001, 2004, %

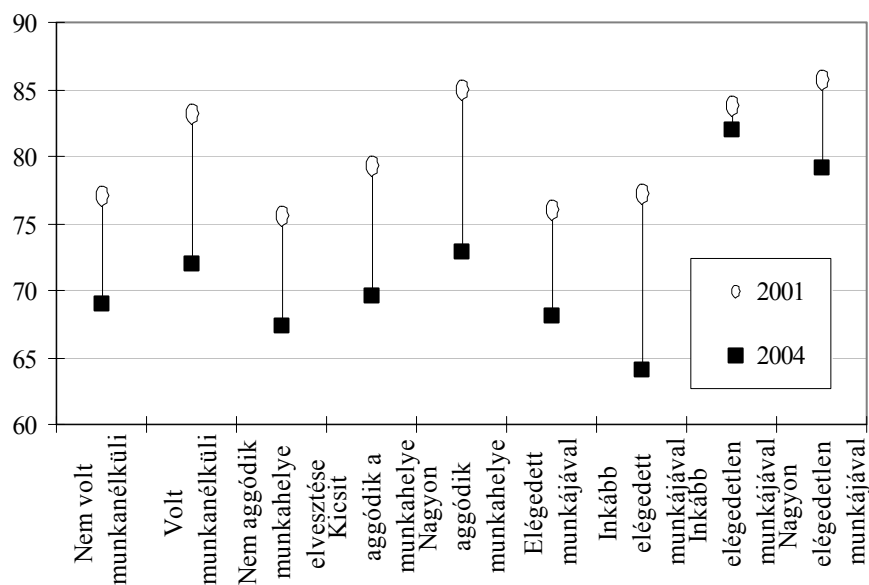
Az eddig vizsgált ismérvek többsége az egyéni életpálya során vagy az életpálya kérdéses szakaszában már nem változik. Ugyanakkor a nyugdíjazás „vágyott” időpontját olyan tényezők is meghatározzák, amelyek sokkal kevésbé stabilak, azaz a nyugdíjkorhatárhoz közeledve még változhatnak. Az alábbiakban ezeket vizsgáljuk meg, elsőként a gazdasági aktivitás, majd az életpálya során megélt munkanélküliség, a dolgozók esetében a munkával való elégedettség, a munkahely elvesztésével kapcsolatos aggodalmak szerepét elemezzük. A TARKI 1995-ös adatfelvétele ezekből csak a gazdasági aktivitásra vonatkozóan tartalmaz információkat, így a többi ismérvet csak az „Életünk fordulópontjai” 2001-es és 2004-es hulláma segítségével vizsgálhatjuk.

A nem nyugdíjasok gazdasági aktivitása jelentősen meghatározza a nyugdíjazás időzítésével kapcsolatos attitűdöket. Azok körében, akik még a munkaerőpiacon voltak, mindhárom évben sokkal alacsonyabb volt a korai nyugdíjazást preferálók aránya, mint azokéban, akik kiszakadtak onnan. 1995-ben volt a legnagyobb a különbség, hiszen míg a dolgozóknak 34, addig a nem dolgozók-

nak 71%-a gondolt a korhatár előtti nyugdíjazásra. 2001-ben a dolgozók 78, a nem dolgozók 85%-a, 2004-ben pedig ugyanezen csoportoknak 70, illetve 76%-a szeretett volna idő előtt nyugdíjas lenni.

Adataink azt is jól mutatják, hogy a munkanélküliség elkerülése az addigi életpálya során, a munkával való elégedettség, a munkahelyi biztonság (azaz ha valaki nem fél munkahelye elvesztésétől) pozitívan befolyásolhatják a nyugdíjazás időzítését, azaz ezekben a csoportokban alacsonyabb a korai nyugdíjazást tervezők aránya (XI. ábra).

A vizsgált változók közül a munkával való elégedettség szerint szóródnak leginkább a nyugdíjazás időpontjára vonatkozó vágyak (legalábbis az, hogy valaki a hivatalos nyugdíjkorhatár előtt vagy azután szeretne nyugdíjba vonulni). Érdekes módon az életpálya során megélt munkanélküliség ténye vagy annak elkerülése ennél kevésbé meghatározó faktornak bizonyult. Azt is megvizsgáltuk, hogy a frissen megélt munkanélküliség élményének van-e hatása a korai nyugdíjazással kapcsolatos attitűdökre. Eredményeink azt mutatják, hogy a vizsgálat éve előtti 3 évben megélt munkanélküliség sem befolyásolta szignifikánsan a korai nyugdíjazás utáni vágyat.

XI. A korai nyugdíjazást preferálók aránya a munkaerő-piaci jellemzők szerint, 2001, 2004, %

Proportion of those preferring early retirement by the respondents' position on the labour market, 2001, 2004, %

A nyugdíjba vonulás időzítésével kapcsolatos attitűdöket az is meghatározhatja, hogy a középkorú és idősödő népességnek milyen elképzelései vannak a nyugdíjazás utáni évekről, hogy hogyan tud felkészülni a várható jövedelemkiesésre. Az egyik lehetőség az, hogy nyugdíját munkajövedelemmel egészíti ki. Feltételezhetjük, hogy azok, akik a nyugdíjba vonulás után munkavállalást terveznek, nagyobb mértékben preferálják a korai nyugdíjazást, hiszen fiatalabb korban könnyebben találhatnak munkát, esetleg jelenlegi munkájukat is könnyebben tarthatják meg a nyugdíj mellett.

A nyugdíjas évekre vonatkozó munkavállalási szándékot mind a három adatfelvétel vizsgálta. Az 1995-ös TÁRKI-kutatás azonban különbözött a 2001-ben és 2004-ben végrehajtott *„Életünk fordulópontjai”* adatfelvétel vonatkozó kérdésétől, az összehasonlítás lehetősége így erősen korlátozott.³

1995-ben a nyugdíjkorhatárnál legfeljebb 10 évvel fiatalabb, még nem nyugdíjas népességnek 27%-a készült a nyugdíjas éveire úgy, hogy a nyugdíj mellett munkavállalást tervezett. A hasonló, de máshogyan feltett kérdésre kapott válaszok alapján 2001-ben és 2004-ben ennél lényegesen magasabb volt a munkavállalási szándékot jelzők aránya (45, illetve 43%).

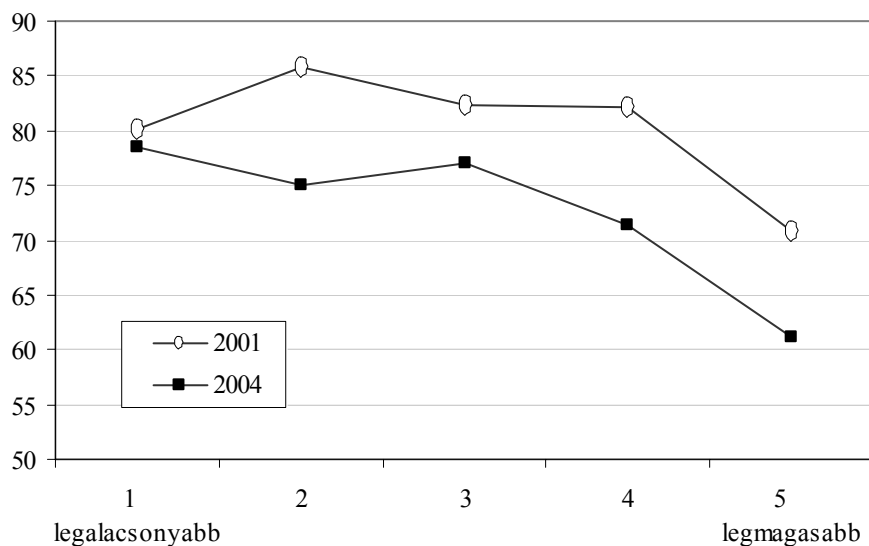
Előzetes feltevésünk nem igazolódott, hiszen a nyugdíj mellett munkavállalást tervezők körében nem volt magasabb a korai nyugdíjazást preferálók aránya, sőt 1995-ben éppen azok akartak nagyobb arányban a hivatalos korhatár előtt nyugdíjba menni, akik nem terveztek a nyugdíj mellett munkavállalást. 2001-ben és 2004-ben pedig nem volt lényeges különbség a munkavállalási szándék szerint a nyugdíjazás időzítésének tervében.

Számos közgazdasági elmélet épít arra, hogy a nyugdíjazás időzítését alapvetően a jövedelmi helyzet határozza meg. A jobb jövedelmi pozícióval rendelkezők eszerint nagyobb valószínűséggel szeretnének bennmaradni a munkaerőpiacon, hiszen számukra nagyobb a nyugdíjazásból adódó jövedelemkiesés. Hozzá kell tennünk, hogy a magasabb jövedelműek későbbi nyugdíjazását nemcsak a fenti ok miatt valószínűsíthetjük, hanem azért is, mert körükben alacsonyabb a fizikai munkát végzők aránya, akik a ledolgozott hosszú évek során sokkal inkább belefáradhatnak a munkavégzésbe. Tehát mindezek alapján

³ 1995-ben a kérdést a következőképpen tették fel: „...hogyan készül fel a nyugdíjas éveire?” A válaszlehetőségek között szerepelt, hogy „nyugdíj mellett dolgozni fog”. Három választ is lehetett adni a kérdésre. 2001-ben és 2004-ben a nyugdíjas évek első 5–10 évére vonatkozott a kérdés, amelyet így hangzott: „Tervezi-e azt, hogy nyugdíj mellett 1. teljes vagy részmunkaidőben munkát vállal alkalmazottként? 2. valamilyen vállalkozásba kezd? 3. kötetlen munkaidőben munkát vállal (pl. hazavihető, alkalmi, idegymunkát, megbízást)? 4. mezőgazdasági jellegű jövedelemkiegészítő munkát végez?” Három válaszlehetőség volt felkínálva: 1. igen, tervezi; 2. talán; 3. nem tervezi. Az összevonás során azokat soroltuk a „nem tervezi” válaszkategóriába, akik minden munkaformára ezt a választ adták. A „talán” kategóriába azok kerültek, akik legalább egy helyen ezt jelölték meg, és sehol máshol nem választották az „igen, tervezi” választ. Az „igen, tervezi” kategóriába pedig azokat soroltuk, akik legalább egy helyen ezt jelölték meg.

feltételezhetjük, hogy a magasabb jövedelemmel rendelkezők körében alacsonyabb a korai nyugdíjazásra vágyók aránya.

2001-re és 2004-re vonatkozó adataink részben alátámasztják ezt a feltételezést, hiszen – noha a jövedelmi kategóriák szerinti szórás korántsem olyan nagy mértékű, mint a korábban vizsgált változók esetében – a legjobb jövedelmi helyzetben lévők mindkét évben a legkisebb arányban vonulnának ki a munka világából a reájuk vonatkozó korhatár előtt. A legalacsonyabb jövedelmi ötödben lévők körében viszont egyáltalán nem mutatható ki a korai nyugdíjazás iránti vágy nagyobb mértéke. Ez feltételezhetően azzal magyarázható, hogy nagyobb szükségük van a megkeresett jövedelemre, és ez prioritást kap a többi, mérlegelésre kerülő tényezővel szemben (XII. ábra).

XII. A korai nyugdíjazást preferálók aránya a jövedelmi ötödök szerint, 2001, 2004, %

Proportion of those preferring early retirement by income categories, 2001, 2004, %

Az emberi erőforrások egyik legfontosabbja az egészség. A magyar társadalom és különösen az általunk vizsgált korosztályok egészségi állapota az erre vonatkozó vizsgálatok és mindennapi tapasztalataink alapján is igen rossz. Vélhetően ez a nyugdíjba lépéssel kapcsolatos beállítódásokat is meghatározza, és akadályozhatja azt a kormányzati politikát, amely a munkaerő-piaci aktivitás meghosszabbítását célozza.

Eredményeink szerint mind 2001-ben, mind pedig 2004-ben magasabb a korai nyugdíjazásra vágyók aránya azoknak a körében, akiknek mindennapi életét elmondásuk szerint valamilyen betegség nehezítette. 2001-ben a betegek 84, a nem betegek 77%-a vágyott a hivatalos korhatár előtti nyugdíjazásra, míg ugyanezeknek a mutatóknak az értéke 2004-ben 78, illetve 68% volt.

2.2 Többváltozós elemzés: tisztított hatások

A fentebb vizsgált változók egy részét többváltozós modellekbe is beépítettük. Ez lehetővé tette, hogy a modellekbe bevont változók ellenőrzése után az egyes tényezők „önálló” hatását is megfigyeljük. A modellekbe csak azokat a változókat tudtuk bevonni, amelyek mindhárom vizsgálati időpontban azonos tartalommal álltak rendelkezésre. Logisztikus regressziós modelljeinkben a függő változó egy olyan dummy változó volt, amelynek 1-es értéke azt jelölte, hogy valaki a nyugdíjkorhatár elérésekor vagy azután szeretne nyugdíjba menni, míg a 2-es érték a korai nyugdíjazás preferálását jelentette.

Az 1990-es évek közepe és a 2000-es évek első fele közötti különbségeket vizsgálva – ahogyan fentebb megfogalmaztuk, kétváltozós elemzéseink eredményei ezt valószínűsítik – arra számítottunk, hogy a legalapvetőbb társadalmi tényezőket tartalmazó többváltozós modelljeinkben az elemzésbe bevont faktorok hatása 1995-ben erőteljesebb lesz, mint 2001-ben és 2004-ben.

Várakozásainknak megfelelően 1995-ben a modellt alkotó független változók együttesen lényegesen nagyobb hányadot magyaráznak a nyugdíjazás időzítésével kapcsolatos attitűd alakulásáról, mint a 2000-es években. 2001-ben és 2004-ben olyan alacsony modelljeink magyarázó ereje, hogy a nyugdíjazás időzítésével kapcsolatos beállítódásokról a bevont változók alapján nem sokat tudunk megállapítani. Különösen igaz ez a nőkre vonatkozó modellek esetében. Ez talán alátámasztja azt a korábbi feltételezésünket, hogy a nőknél az attitűdök alakulásában a korhatáremelés gyorsaságának és nagy mértékének volt a legnagyobb szerepük. A nyugdíjkorhatártól való életkori távolság és a lakóhely településtípusa egyik évben sem jelentett szignifikáns hatást. Az iskolai végzettség befolyása is jellemzőbben gyengébb volt, mint a férfiaknál, 2004-re nem is mértünk szignifikáns hatásokat (3. tábla).

3. A korai nyugdíjazás szándékát magyarázó társadalmi ismérvek –
logisztikus regresszió

Social factors explaining the purpose of early retirement – logistic regression

Társadalmi ismérvek	1995		2001		2004	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
<i>Exp(B)</i>						
<i>Életkor</i>						
A nyugdíjkor előtt 6–11 évvel	NS.	NS.	NS.	NS.	NS.	NS.
A nyugdíjkor előtt max. 5 évvel	R.	R.	R.	R.	R.	R.
<i>Iskolai végzettség</i>						
Legfeljebb 8 általános	5,094	3,242	2,692	2,111	1,805	NS.
Szakmunkásképző	2,796	3,792	2,991	2,910	1,884	NS.
Érettségi	NS	NS	2,656	2,268	1,755	NS.
Diploma	R.	R.	R.	R.	R.	R.
<i>Gazdasági aktivitás</i>						
Dolgozik	R.	R.	R.	R.	R.	R.
Nem dolgozik	4,428	3,302	NS.	NS.	NS.	NS.
<i>A lakóhely településtípusa</i>						
Budapest	R.	R.	R.	R.	R.	R.
Megyeszékhely	NS.	NS.	2,946	NS.	NS.	NS.
Város	NS.	NS.	1,823	NS.	1,793	NS.
Falu	1,778	NS.	2,036	NS.	1,776	NS.
<i>Nagelkerke R²</i>	22,1	17,0	10,4	5,4	4,8	2,0

Megjegyzés: R = referencia; NS = nem szignifikáns.

3. Az érintettek által megjelölt okok, amelyek a korai nyugdíjazás preferálása mögött állnak

A korai nyugdíjazást preferálók körében azt is vizsgáltuk, hogy ők maguk mivel indokolják választásukat. Mivel az 1995-ös adatfelvételben az erre vonatkozó kérdést másként tették fel, mint az „*Életünk fordulópontjai*” adatfelvétel két hullámában, ezért e két utóbbira fókuszálunk (2001 és 2004), és az 1995-ös eredményeket csak ott említjük, ahol adottak az összehasonlíthatóság minimális feltételei.⁴

⁴ Az 1995-ös TÁRKI *Reform* adatfelvételben a kérdés a következőképpen szólt (azoknak, akik a hivatalos korhatár előtt szeretnének nyugdíjba menni): „Miért szeretne nyugdíjba menni? 1. fél a munkanélküliségtől; 2. egészségi okok; 3. családi ok; 4. fél a nyugdíjkorhatár emelésétől; 5. fél a nyugdíj kiszámítás módjának változásától; 6. egyéb ok”. Az *Életünk fordulópontjai* felvétel mindkét hullámában a következő kérdéssel vizsgálták a korai nyugdí-

A 2001-es és 2004-es adatfelvétel alapján a lehetséges okokat első lépésben két csoportba soroltuk. Az elsőbe kerültek azok, amelyek a munka világának „taszító” oldalához kapcsolódnak, a másodikba pedig azok, amelyek a nyugdíjasként vonzó oldalait jelenítik meg. Ezen belül további 2–2 dimenziót különböztettünk meg. A munkapiachoz kapcsolódóan az egyik a fáradtság, az egészség megromlása volt, a másik pedig a munkanélküliségtől való félelem. A nyugdíjas élet pozitív oldalaihoz kapcsolódóan az egyik dimenzió a válaszadóknak az az igénye volt, hogy többet legyenek együtt a családjukkal, több szabadidejük legyen, a másik pedig az, hogy a nyugdíj mellett dolgozni tudjanak, pénzt kereshessenek (4. tábla).

4. A korai nyugdíjazás szándéka mögött álló okok struktúrája

The structure of the causes given by the respondents explaining the purpose of early retirement

A munka világával kapcsolatos NEGATÍV érzésvilág	A nyugdíjasként kapcsolatos POZITÍV érzésvilág
1. fáradtság, az egészség megromlása	3. családjával szeretne foglalkozni, több szabadidőt szeretne
2. a munkanélküliségtől való félelem	4. a nyugdíj mellett pénzt szeretne keresni, másfajta munkát szeretne végezni

A legjellemzőbb okok között az 1-es és 3-as csoportot találjuk. Mind a férfiak, mind pedig a nők körében nagyon gyakran említették a fáradtságot, az egészség megromlását. 2001-ben 43%, 2004-ben pedig 50% volt azoknak az aránya, akik hivatkoztak erre a korai nyugdíjba vonulás szándéka mögött álló egyik lehetséges okra. A nőknél mindkét évben nagyobb volt a mutató értéke. A másik nagyon gyakran említett tényező a több szabadidő, a több, a családdal töltött idő utáni vágy volt. Ez is inkább a nőkre volt jellemző. A munkanélküliségtől való félelem említése viszont már sokkal kiegyenlítettebb a két nem között. A férfiak mindkét évben nagyobb arányban említették, hogy azért menének korábban nyugdíjba, mert emellett szeretnének pénzt keresni, másfajta munkát végezni (5. tábla).

jazás motivációit: „Miért szeretne hamarabb nyugdíjba menni? 1. elfáradt; 2. egészsége megromlott; 3. a családjával szeretne foglalkozni; 4. nyugdíj mellett pénzt szeretne keresni; 5. nem szereti a munkahelyét, munkáját; 6. másfajta munkát szeretne végezni (pl. vállalkozás, mezőgazdasági munka); 7. így megszabadulna a munkanélküliség fenyegetésétől; 8. több szabadidőt szeretne, elege van a kööttségekből; 9. nem szorul rá, hogy dolgozzon; 10. egyéb.” 2004-ben a válaszkategóriák száma eggyel bővült: „fiatal nyugdíjasként könnyebben találna munkát”.

5. A korai nyugdíjazás szándéka mögött álló okok, 2001, 2004
Causes given by the respondents explaining the purpose of early retirement, %

Okok	(%)					
	Említések aránya					
	2001			2004		
	férfi	nő	össze- sen	férfi	nő	össze- sen
1. fáradtság, az egészség megromlása	38,7	45,8	43,1	46,1	53,1	49,8
2. a munkanélküliségtől való félelem	17,0	16,6	16,7	16,4	20,2	13,0
3. családjával szeretne foglalkozni, több szabadidőt szeretne	32,4	48,9	42,5	46,2	54,9	50,7
4. nyugdíj mellett pénzt szeretne keresni, másfajta munkát szeretne	16,9	10,0	12,9	20,3	11,3	15,6

Az egészségi problémák szerepe a korai nyugdíjazással kapcsolatos attitűdökben már 1995-ben is jelentős volt. A korai nyugdíjazást preferálók 39%-a jelölte ezt az okot, köztük a nők az átlagosnál nagyobb gyakorisággal. Ez azért is meglepő, mert 1995-ben a nyugdíjkorhatár előtt legfeljebb 10 évvel álló nők átlagosan 5 évvel fiatalabbak voltak (44–54 év közöttiek), mint a vizsgálati körbe bevont férfiak. Fiatalabb koruk ellenére mégis gyakrabban említik egészségük megromlását a korai nyugdíjazás utáni vágyuk okaként.

A munkanélküliségtől való félelemre hivatkozás 1995-ben jelentősebb arányú volt, mint a 2000-es években. Ez nyilvánvalóan azzal függ össze, hogy 1995-ben a munkanélküliség sokkal kiterjedtebb társadalmi probléma volt, mint a későbbi adatfelvételek idején. 1995-ben a férfiak valamivel nagyobb arányban jelölték ezt az okot, mint a nők.

Az 1995-ös adatfelvétel kérdőívén nem voltak a nyugdíjaslét vonzó aspektusait (több szabadidő, több a családdal töltött idő) megjelenítő válaszlehetőségek. A „családi okra” való hivatkozás véleményünk szerint nem felel meg az „Életünk fordulópontja” válassz kategóriájának. Így ezt a válaszlehetőséget nem elemezzük, noha 1995-ben a korai nyugdíjazást preferálók 12%-a hivatkozott családi okra.

1995-ben a kérdezettek 18%-a azért akart korábban nyugdíjba menni, mert félt a nyugdíjrendszert érintő változtatásoktól. Sajnos a 2001-es és 2004-es adatfelvételben erre a válaszra nem volt lehetőség, noha a nyugdíjrendszert – a korhatáremelés mellett is – számos olyan egyéb változás érinti, az átalakításával kapcsolatban több olyan tervezet születik, amelyek a bizonytalanság érzését növelhetik a nyugdíjkorhatárhoz közeledő korosztályokban.

A „tényleges” korai nyugdíjazás jelensége 2001 és 2004 között

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy hogyan alakult a tényleges nyugdíjazás, és milyen tényezők magyarázták azt 2001 és 2004 között azoknak a körében, akik 2001-ben még nem voltak nyugdíjasok, de életkorukból adódóan 2001 és 2004 között élhettek az előrehozott és a korengedményes nyugdíj lehetőségével. Ez a férfiaknál az 1940 és 1947, a nőknél pedig az 1944 és 1947 között született kohorszokat jelenti.⁵ A legidősebb korcsoportba azok kerültek, akiknél az egy évvel idősebbek már 2001-ben elérték a nyugdíjkorhatárt. A legfiatalabbak pedig azok voltak, akiknél az előrehozott vagy a korengedményes nyugdíj igénybevétele 2004-ben volt legkorábban lehetséges. (A különböző korosztályokra vonatkozó nyugdíjkorhatárokról ld. a 6. táblát) Így a vizsgálatba bevont férfiak 2001-ben 54 és 61, a nők pedig 57 és 61 év közöttiek voltak.

A nem nyugdíjasok körében számba vettük a foglalkoztatottakat, a munkanélkülieket és az inaktívakat. Ezzel a korosztályi mintának 44%-át vontuk be az elemzésbe. A többiek már 2001-ben korai vagy rokkantsági nyugdíjasok voltak.

6. Nyugdíjkorhatárok a vizsgált születési kohorszoknál
Age at retirement in the case of the examined birth cohorts

Születési év	Szabályos				Előrehozott nyugdíj				Korengedményes nyugdíj			
	férfi		nő		férfi		nő		férfi		nő	
	kor	év	kor	év	kor	év	kor	év	kor	év	kor	év
1940	62	2002	–	–	60	2000	–	–	55	1995	–	–
1941	62	2003	–	–	60	2001	–	–	55	1996	–	–
1942	62	2004	–	–	60	2002	–	–	56	1998	–	–
1943	62	2005	–	–	60	2003	–	–	57	2000	–	–
1944	62	2006	59	2003	60	2004	55	1999	57	2001	50	1994
1945	62	2007	60	2005	60	2005	55	2000	57	2002	50	1995
1946	62	2008	61	2007	60	2006	56	2002	57	2003	50	1996
1947	62	2009	62	2009	60	2007	57	2004	57	2004	–	–

2001 és 2004 között öregségi nyugdíjassá vált a vizsgált csoport 47%-a⁶. Kisebbségük (a teljes minta 16%-a) a nyugdíjazással nem lépett ki a munkaerőpiacról, azaz tovább dolgozott, míg többségük inaktívvá vált. A korai öregségi nyugdíjba vonulók nagyobb része (87%-a) 2001-ben még dolgozott, míg 13%-uk valamilyen inaktív státuszban volt (munkanélküli, háztartásbeli stb.) (7. tábla).

⁵ Néhány speciális munkakörhöz kötődő nyugdíjkorhatárt – amelyek az általánosnál korábbi nyugdíjba vonulási lehetőséget teremtenek – az elemzésben nem tudtuk figyelembe venni.

⁶ Ez a 2001 és 2004 közötti öregségi nyugdíjazási eseteknek 70%-a.

7. A gazdasági aktivitás változása az almintán (2001-ben nem nyugdíjasok)
Changes in economic activity (non-pensioners in 2001), 2001–2004

(%)

2001-es gazdasági aktivitás	2004-es gazdasági aktivitás					Összesen	N
	dolgozik	dolgozik és nyugel-látásban részesül	öregségi nyugdí-jas	rokkant nyugdí-jas	munka-nélküli vagy egyéb inaktív *		
Dolgozik	37,2	15,3	25,4	(4,5)	(2,9)	85,0	484
Munkanélkü-li vagy egyéb inaktív	(1,8)	(0,4)	(5,8)	(1,4)	(5,2)	15,0	86
Összesen	39,1	15,7	31,2	5,9	8,1	100,0	569

* Az özvegyi nyugdíjassá válókat az alacsony esetszám miatt ebben a kategóriában szerepeltettük.

Megjegyzés: Az 50 alatti esetszámok zárójelben.

Ha a 47%-os kilépési mutatót a teljes korosztályra vetítjük, akkor azt mondhatjuk, hogy 2001 és 2004 között a teljes korosztályi minta 20%-a lett öregségi nyugdíjas. Mivel ebben az esetben még nem lezárt pályákról van szó, ezek az értékek a vizsgált születési kohorszoknál emelkedni fognak 2004 után.

A kiválasztott korcsoport sajátosságaiból adódóan az öregségi nyugdíjassá válók nagy része a rá vonatkozó hivatalos öregségi nyugdíjkorhatár előtt hagyta el a munkaerőpiacot. Meghatározó részük az előrehozott nyugdíj lehetőségével élve lépett ki a munkaerőpiacról.

A korai nyugdíjazás magyarázó tényezői

Az alábbiakban azt tekintjük át, hogy milyen demográfiai és társadalmi ismérvek valószínűsítik azt, hogy valaki korai nyugdíjasként lépjen ki a munka világából.

Az egyes ismérvek más változókkal kontrolált hatásának kiszámítására egy olyan logisztikus modellt állítottunk fel, amelynek függő változója kétértékű volt. Az egyik csoportba azok kerültek, akik a megfigyelés kezdetén és végén is a munkapiacra voltak, a másikba pedig azok, akik 2001-ben még dolgoztak, 2004-ben pedig öregségi nyugdíjasok voltak, annak ellenére, hogy a hivatalos nyugdíjkorhatárt még nem érték el (8. tábla).

Várakozásainknak megfelelően a nők nagyobb eséllyel léptek ki a munkaerőpiacról, mint a férfiak. A kontrolálatlan hatásokat tekintve a nőknek 1,6-szer

nagyobb volt az esélyük a korai nyugdíjazásra, mint a férfiaknak. Feltételezésünk szerint e mögött az is állhat, hogy a nők körében nagyobb mértékű a munkaerőpiacról való kivonulás vágya, mint a férfiaknál. Ez részben a korábban már többször említett korhatáremelés hatásaival függ össze, de részben talán azzal is, hogy a nők esetleg kevésbé aggódnak a nyugdíjas éveik miatt, mint a férfiak, talán biztosabbak abban, hogy a munka világán kívül is megtalálják a helyüket. Modelljeink ezt az interpretációt nem támasztják alá, hiszen a nőknek akkor is nagyobb az esélyük a korai nyugdíjazásra, ha a nemi hovatartozás hatását a nyugdíjkorhatár előtti nyugdíjba vonulás szándékával kontroláljuk.

Az iskolai végzettséget nézve az érettségizettek és az érettségivel nem rendelkezők közötti különbség emelhető ki. A szakmunkásképzőt végzetek 2,8-szer, a legfeljebb 8 általánost végzetek pedig 3,3-szer nagyobb valószínűséggel válnak korai nyugdíjassá, mint a diplomások. Ezek a hatások a más változókkal való kontrolálás után is fennmaradnak, noha a legfeljebb általános iskolát végzők körében erőteljesen meggyengülnek.

A relatív jövedelmi pozíció meghatározó ismérvnek bizonyult a munkaerőpiaci kilépés szempontjából. A legmagasabb jövedelmi ötödbe soroltakhoz képest a legalacsonyabb ötödben lévők magasabb kivonulási aránya bizonyult a leginkább meggyőzőnek, de a 4. ötödbe tartozóknak is magasak a kilépési esélyeik.

A településtípus szerinti különbségek nem szignifikánsak, ezért ezt a szempontot kihagytuk a modellből.

A nyugdíjkorhatár előtti nyugdíjazás szándékának vizsgálatakor azt tapasztaltuk, hogy a munkával való elégedettség, a munka elvesztése miatti aggodalom meghatározó szerepet játszik abban, hogy valaki a korai visszavonulást tervezi. A munkaerőpiacról való tényleges kilépésre azonban ezek a tényezők már nem hatnak, hiszen egyikük sem bizonyult szignifikánsnak a különbségek vizsgálatakor. Ugyanezt mondhatjuk az életpálya során megélt munkanélküliséget leíró változóról is.

Nem bizonyult szignifikánsnak az sem, hogy valaki 2001-ben beszámolt-e tartós betegségről vagy sem. Úgy tűnik, hogy a betegség inkább a fiatalabb korban történő kilépést határozza meg, nem pedig a nyugdíjkorhatár előtti néhány évben való nyugdíjazást.

A családi körülmények tekintetében két tényező szerepét vizsgáltuk. Az egyikben a házasság/élettárs munkapiaci pozíciójának, a másikban pedig az unokák meglétének a lehetséges befolyásoló erejét néztük. Úgy véltük, hogy a nyugdíjba lépés időzítésénél fontos szerepet játszhat az, hogy valakinek van-e párja vagy nincs, illetve, hogy a párja dolgozik-e még. E tekintetben azt mértük, hogy sokkal kisebb a kilépés valószínűsége azoknál, akik még aktív párjukkal élnek együtt, mint akinek van párja, de már nyugdíjba vonult. Azaz a kérdezettek nyugdíjba vonulásuk időzítésénél figyelembe vesszük azt, hogy párjuk otthon van-e már vagy sem, és a korai nyugdíjazást ösztönzi az, ha a házasság

társ vagy élettárs már nyugdíjba vonult. Az unokák jelenléte nem befolyásolja szignifikáns módon a korai nyugdíjazás bekövetkezését.

Mindezen ismérvek mellett erős szerepe volt a korai nyugdíjba vonulási szándéknak is, vagyis akik a korhatár előtt szerettek volna kilépni, azok nagyrészt meg is valósították ezt a tervüket. 2001-ben a korhatár előtti kilépést tervezők 2,4-szer nagyobb eséllyel léptek ki a nyugdíjkorhatár előtt azoknál, akik korábban úgy nyilatkoztak, hogy szeretnének legalább a nyugdíjkorhatárig dolgozni. Ez a hatás a más változókkal való kontrolálás után is megmaradt.

8. A korai nyugdíjazást meghatározó tényezők az 1940 és 1947 között született férfiak és az 1944 és 1947 között született nők körében – logisztikus regressziós elemzés

Factors determining the early retirement among males born between 1940 and 1947 and among females born between 1944 and 1947 – logistic regression

Társadalmi jellemzők	(N=396)			
	Kontrollálatlan hatások		Kontrolált hatások	
	Exp (B)	Sig	Exp (B)	Sig
<i>Nem</i>				
Férfi (R)				
Nő	1,643	0,019	1,600	0,084
<i>Iskolai végzettség</i>				
Diploma (R)				
Érettségi	1,609	0,123	1,249	0,542
Szaktanásképző	2,771	0,001	2,893	0,008
Legfeljebb általános iskola	3,328	0,000	2,263	0,054
<i>Személyes jövedelem ötödök</i>				
1. legalacsonyabb	5,792	0,000	3,934	0,006
2.	1,825	0,103	0,687	0,413
3.	1,320	0,423	0,762	0,498
4.	2,158	0,006	1,382	0,327
5. legmagasabb (R)				
<i>Családi állapot, társ státusza 2001-ben</i>				
Nincs társa	0,806	0,446	0,786	0,472
Van társa és dolgozik	0,423	0,000	0,554	0,032
Van társa és nem dolgozik (R)				
<i>Nyugdíjba vonulás szándék</i>				
Nyugdíjkorhatár vagy később (R)				
Nyugdíjkorhatár előtt	2,393	0,004	1,896	0,057
Nagelkerke R ²			17,1	

Összefoglalás

A magyar társadalom rendkívül alacsony foglalkoztatási szintjében meghatározó szerepe van az idősödő korosztály magas inaktivitásának. Az elmúlt 1–2 évtizedben számos adminisztratív intézkedés született az aktív életpálya meghosszabbítására, de ezeknek a hatása csak mérsékelten érzékelhető. A középkorú és idősebb generációk korai nyugdíjazás iránti vágya nagyon erős – a 2000-es évek első felében sokkal erősebb, mint az 1990-es évek közepén –, és ez döntő mértékben realizálódik is a későbbiekben, azaz az érintettek valóban a hivatalos korhatár előtt lépnek ki a munkaerőpiacról. A nyugdíjazás időzítésében az objektív társadalmi jellemzők (lakóhely, nem, iskolai végzettség stb.) mellett a beállítódásoknak, attitűdöknek is fontos szerepük van.

A korai nyugdíjazás iránti vágy társadalmi csoportonként eltérő okokra vezethető vissza. A nők inkább a nyugdíjasként pozitív oldalai iránt vonzódnak (több szabadidő, a családi élet intenzitásának növekedése), míg a férfiak inkább a munka világának problémáitól (munkanélküliség) félnek. Mind a nők, mind a férfiak körében sokan vannak, akik egyszerűen elfáradnak, megromlott egészségi állapotukról panaszkodnak, elégedetlenek a munkájukkal.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy az idősebbek munkapiaci aktivitásának növelése nagyon összetett feladat, amelyben a munkaerőpiac befogadó oldala, azaz a keresleti oldal mellett a kínálati oldal bővítése is szükséges. A nyugdíjazás utáni évek munkavállalási terveire vonatkozó válaszok alapján azt mondhatjuk, hogy az idősebb generációk jelentős része dolgozna a nyugdíjba vonulás után is, ugyanakkor a korai nyugdíjazás és e szándék között nem mutatható ki összefüggés. Az is megállapítható, hogy a nyugdíj utáni munkavállalás tervét nem követi annak realizálódása, hiszen a nyugdíjasok körében szinte jelentéktelen a foglalkoztatottak aránya.

Az egyik oldalon tehát biztonságos megélhetésre vágyó, a további munkavégzéssel kapcsolatosan ambivalens érzéseket mutató idősödő korosztály, a másik oldalon pedig az idősekkel alapvetően nem számoló munkaerőpiac áll. Mindkét oldalon szükségesek azok a változások, amelyek az idősödő korosztályok aktivitásának növekedését segítik.

IRODALOM

- Cseres-Gergely Zs. – Scharle Á. (2005): Az idősebbek munkaerő-kínálatának növelése és az aktív öregedés. In *A magyar foglalkoztatáspolitikát átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Guillemard, A.M. (1986): *Le déclin du social*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Harcza István (szerk.) (2007): *Társadalmi helyzetkép 2005*. KSH, Budapest.
- Kapitány, B. (szerk.) (2003): *Módszertan és dokumentáció. Az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hulláma adatfelvételének ismertetése*. KSH NKI Műhelytanulmányok, 2. KSH NKI, Budapest.

- Kohli, M. – Rein, M. (1991): The changing balance of work and retirement. In Kohli, M. – Rein, M. – Guillemand, A.M. – van Gunsteren, H (eds.) *Time for retirement*. Cambridge University Press, Cambridge.
- KSH (2006): *A nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1990–2006. január 1.* KSH, Budapest.
- Myles, J. (1984): *Old Age in the Welfare State: The Political Economy of Public Pensions*. Little, Brown, Boston.
- ONYF (2006): *Statisztikai zsebkönyv*. ONYF, Budapest.
- Pampel, F. C. – Williamson J.B. (1989): *Age, Class, Politics, and the Welfare State*. Cambridge University Press, Cambridge/New York.
- Phillipson, C. (1982): *Capitalism and the Construction of Old Age*. Macmillan, London.
- Spéder, Zs. (szerk.) (2002): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés az „Életünk fordulópontjai” című demográfiai követéses vizsgálat első hullámának adatfelvétele alapján*. KSH NKI Műhelytanulmányok, 1. KSH NKI, Budapest.
- Tóth I. Gy. (1996): Államháztartási reform és szociálpolitika. In Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport*. TÁRKI–Századvég, Budapest.
- Towards a Europe for All Ages. Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity.* (1999) Communication from the Commission.

Tárgyszavak:

Öregedés
Nyugdíjrendszer
Panelvizsgálat

EARLY RETIREMENT AND ITS SOCIAL FACTORS

Abstract

The very low activity rate in the generations not far from the retirement age is one of the most serious problems of the labour market in Hungary. That low activity rate is partly the consequence of the low official retirement age, but it comes from the labour market supply of the elderly and from the demand for their activity too. This paper surveys the changes between 1995 and 2004 in the employment of the elderly, in the timing of their retirement and in the intensity of the pensioners' employment. It shows the changes in the attitudes towards retirement among the elderly who were not far from the retirement age and the social factors influencing those attitudes. The author analyses the correlation between the attitudes towards retirement, some social factors (e.g. educational status, health status, the level of income) and the timing of real retirement in 2001–2004 on the basis of the HCSO Demographic Research Institute's panel-survey ("Turning Points of the Life-Course").